

Cingles de Bertí i Gallifa

COMARQUES:	Osona, Vallès Occidental i Vallès Oriental	
SUPERFÍCIE:	13.389 ha (2.531ha corresponen a les Comarques Centrals i 10.858 ha a la Regió Metropolitana de Barcelona).	
MUNICIPIS:	La unitat inclou, totalment o parcialment, els següents municipis de les Comarques Centrals: Aiguafreda, Centelles, Figaró-Montmany, Sant Martí de Centelles, Sant Quirze Safaja, Seva i Tagamanent. També inclou Castellar del Vallès, Sentmenat, Sant Llorenç Savall, Caldes de Montbui, Gallifa, Sant Feliu de Codines, Bigues i Riells, Granera, Castellterçol, Sant Quirze Safaja, Figaró-Montmany, la Garriga i l'Ametlla del Vallès, a la Regió Metropolitana de Barcelona.	

figura 6.1 Vista de Sant Martí de Centelles, entre cingleres i el riu Congost.

Trets distintius

- Els cingles i espadats caracteritzen aquest paisatge i li confereixen un valor estètic i identitari, a més a més de natural.
- Les pinedes dominen el paisatge forestal d'aquesta unitat..
- La unitat es troba travessada per nombroses vies de comunicació, que accentuen l'aspecte encaixat del fons de vall on hi ha els nuclis de població i activitats industrials.
- És un lloc de pas que comunica el Vallès amb la Plana de Vic.
- El cromatisme grisós i ocre dels cingles contrasta amb el verd de la vegetació dels costers.
- El paisatge trencat ha inspirat obres literàries, com ara els *Sots feréstecs*, l'important obra de Raimón Caselles del 1901.
- Gran tradició excursionista i d'escalada.
- Les torres d'estiueig modernistes i noucentistes de la burgesia catalana de principis del segle XX.

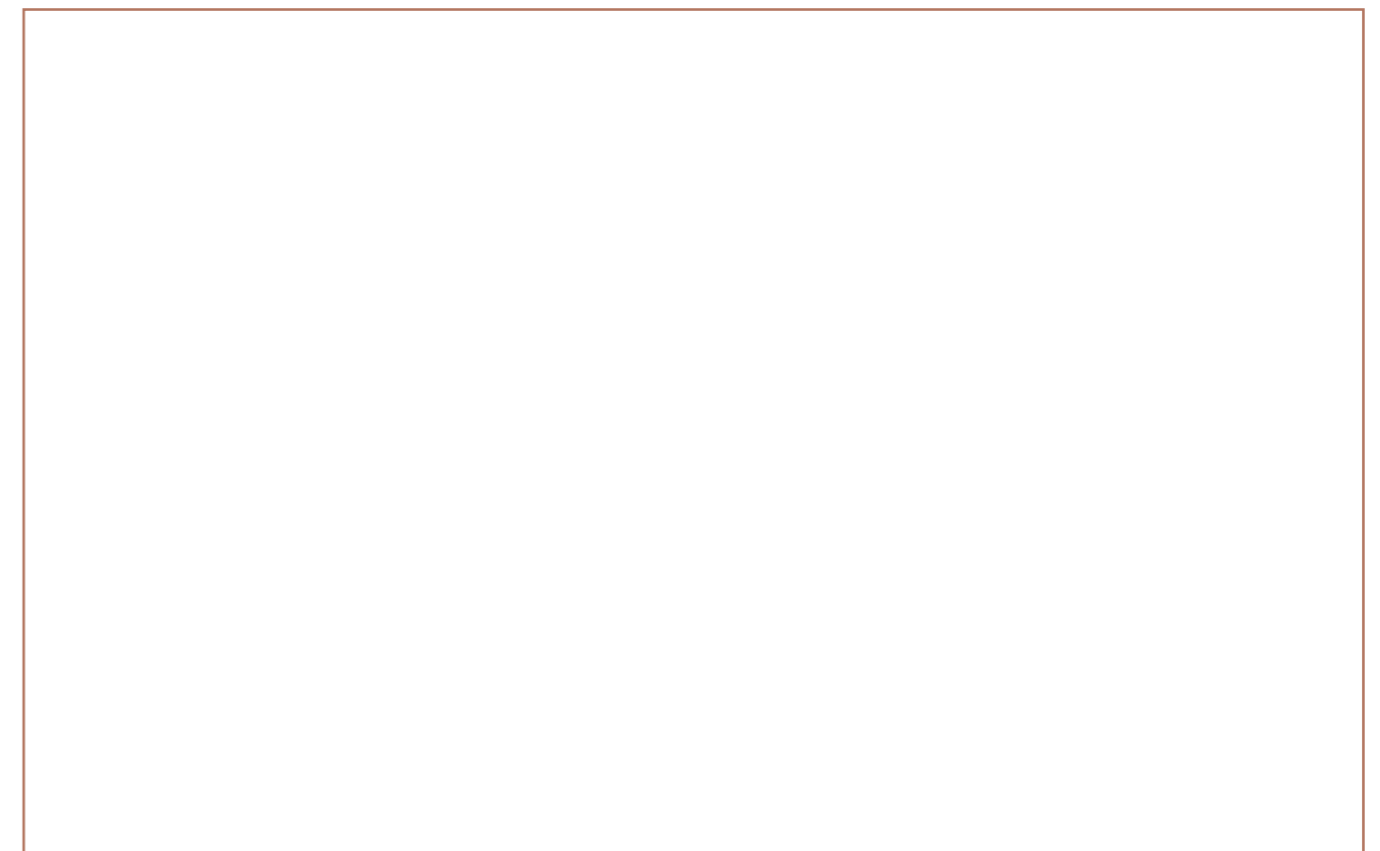

Figura 6.2 Paisatge encinglerat a prop de Centelles.

Figura 6.3 Sant Martí de Centelles.

Figura 6.4 Els paisatges encinglerats són els grans dominadors de la unitat, perllongant-se més enllà de les Comarques Centrals. Figaró-Montmany.

Figura 6.5 Conreus a prop de Centelles..

Elements naturals que constitueixen el paisatge

La unitat de paisatge dels Cingles de Bertí i de Gallifa queda dividida entre el Vallès Oriental (Regió Metropolitana de Barcelona) i Osona (Comarques Centrals). La part de les Comarques Centrals comprèn un petit sector situat entre els estreps septentrionals dels Cingles de Bertí i el pla de la Garga, tres quartes parts del municipi de Sant Martí de Centelles i aproximadament una tercera part de Centelles.

Els Cingles de Bertí són un conjunt de relleus que constitueixen una unitat amb una acusada personalitat topogràfica i paisatgística. Situat a l'angle NE de la Serralada Prelitoral Catalana, a la banda de transició entre el Vallès Oriental i la Plana de Vic, separen la Depressió Central Catalana de la Depressió Prelitoral. S'estenen uns 9 km, des del Figaró fins al pla de la Garga, a Centelles, entre el riu Congost i el Tenes. La seva altitud oscil·la entre els 600 i 800 metres, arribant als 980 m al Puig Oriol (Plana de Vic) i als 947 m al Puigfred. A llevant estan geològicament units al Montseny i la Calma però perfectament delimitats per la vall del Congost, que des de Centelles discorre per una gran falla a banda oriental de la unitat fins a penetrar al Vallès. A ponent resta unida topogràficament i estructuralment amb els Cingles de Gallifa, fet que dona sentit al nom de conjunt de la unitat, tot i que podem delimitar-la pel curs del Tenes. Al nord limita amb la Plana de Vic aproximadament pel torrent de la Llavina, que procedeix de Sant Martí de Centelles i aboca les seves aigües al Congost a l'alçada del Rosell. Meridionalment la unitat de paisatge es perllonga per terres vallesanes.

El sòcol rocós que serveix de base als Cingles de Bertí està format per la prolongació del paleozoic del Montseny, format bàsicament per

Figura 6.6 Els sòls vermellosos indiquen sedimentació continental que en aquest cas mostra un procés d'erosió amb xaragalls. Centelles.

Figura 6.7 Cingle calcari coronat per una superfície estructural a l'alçada de Centelles.

pissarres i calcàries plegades a l'era Primària i posteriorment erosionades i transformades en peneplana (calma). Sobre aquesta peneplana es dipositaren els materials triàsics que avui constitueixen la part basal dels Cingles de Bertí (Valldeneu), mentre que la part alta dels Cingles està constituïda per estrats de l'Eocè Inferior, format per conglomerats vermells, i el Mig, és format per un conjunt d'estrats marins amb nummulits que es troben solts a nombrosos punts de la part alta dels Cingles.

Figura 6.8 La vegetació en ocasions s'estableix sobre sòls poc potents, com aquest alzinar a Centelles.

En conjunt el relleu és caracteritzat per la successió de relleus en cuesta, determinades per l'alternança de materials (calcaris i margues, principalment) que es posen de manifest per una sèrie esglaonada de tossals modelats sobre les calcàries del Triàsic, sobre la calcària de l'Eocè mitjà o sobre les margues i els gresos de l'Eocè superior. La diferent resistència dels materials ha provocat l'aparició d'un relleu en el qual es succeeixen les parets verticals i els petits replans, formant cingleres que són coronades per una superfície estructural.

La xarxa hidrogràfica és tributària del Congost i de la riera de Tenes que formaran aigües avall el Besòs. El Congost s'origina a l'extrem meridional de la Plana de Vic i recorre la unitat de nord a sud totalment enyorjat, com el seu nom indica, seguint la gran falla que separa el Montseny dels Cingles de Bertí. De règim mediterrani, presenta un curs discontinu amb avingudes sobtades en funció de la meteorologia. El Tenes, a l'extrem de ponent, tot i que amb característiques diferents, especialment a la capçalera, s'encaixa també ràpidament formant gorges i salts.

El clima és de transició entre el pròpiament mediterrani i el més fred de la comarca d'Osona. Tot i que als sectors més elevats, les temperatures són més fredes que a les parts més baixes, no arriben mai als valors de la Plana de Vic. Les llevantades, masses d'aire humit provinents del NE, travessen la Serralada Litoral i porten importants pluges als cingles de Bertí, especialment a la tardor i a la primavera, estacions més plujoses al món mediterrani. Centelles registra una precipitació anual mitjana entorn als 740 mm, tot i aquesta generalització, a la contrada són importants els topoclimes a causa de les profundes gorges o l'orientació N-S.

La vegetació assenyala el trànsit entre la zona mediterrània de l'alzinar i la submediterrània de la roureda, tot i que la part baixa fou desforestada als segle XIX per plantar-hi vinya.

La vegetació és bàsicament forestal, i es constitueix per boscos força esponerosos. La fragositat de la vegetació és accentuada pel relleu, que facilita un ascens en alçada i un augment de volums i textures associades. L'existència de caducifolis atorga cert cromatisme estacional, que contrasta favorablement amb la brumositat dels alzinars i la senzillesa de les pinedes.

Des d'un punt de vista potencial, la part baixa de la unitat correspon al domini de la roureda de roure martinenc amb boix (*Buxo-Quercetum pubescentis*). A banda del roure martinenc (*Quercus pubescens*), també és possible trobar alguns peus esparsos de pi roig (*Pinus sylvestris*), d'un origen possiblement antròpic, així com un sotabosc força ric en boix (*Buxus sempervirens*). La distribució d'aquesta comunitat es reclou a la part baixa de la unitat, que es també la més antropitzada. Cap a la banda nord és possible trobar alguns retalls de rouredes entre camps de conreu vora el Turó Rodó i el Rossell, just al límit de la unitat; cap a la banda est, el creixement urbà i el curs del riu Congost han reduït les rouredes a la mínima expressió. Vora la serra de Santa Anna i el Pujol, a la banda de l'altiplà de Bertí, creix una pineda de pi roig en territori potencial de la roureda.

A mida que es guanya alçada, en general a partir dels 450-500 metres, el bosc dominant és l'alzinar muntanyenc (*Asplenio-Quercetum ilicis*).

Figura 6.9 Vistes sobre els Sots del Presseguer.

Aquesta comunitat creix de manera ben ufana, i ocupa els vessants costeruts de les cingleres. A banda de l'alzina (*Quercus ilex*), també es poden trobar peus de roure (*Quercus humilis*) i de pi blanc (*Pinus halepensis*); el sotabosc no és gaire dens, i es conforma per mates de boix (*Buxus sempervirens*), galzeran (*Ruscus aculeatus*), falzia negra (*Asplenium adiantum-nigrum*) i, de manera menys habitual, llentiscle (*Pistacea lentiscus*). L'alzinar que creix en els vessants de les cingleres i en els de la rodalia de Sant Martí de Centelles és força dens, i les alzines depassen fàcilment la desena de metres. Es troben bons exemples d'aquestes comunitats cap els cingles del Rossell, el grau de Sant Pau i el cingle del Cerdà. En alguns sectors, particularment a la rodalia de l'Abella, el pi blanc guanya protagonisme i conforma l'estrat superior de l'alzinar. Per contra, l'alzinar que creix a l'altiplà de Bertí, just per sobre de les cingleres, es troba reclòs a indrets pedregosos on el substrat rocós aflora sovint en superfície. L'alzinar adopta un aspecte obert amb arbres de poca alçada (6-8 metres) i una estructura poc compacta. Es poden trobar bons exemples d'aquestes formacions cap al pla de la Garga i al pla de Santa Magdalena. Vers el nord, entre el pla de Santa Magdalena i l'Olic, el bosc es tanca progressivament i conforma un alzinar força dens, semblant al dels vessants de les cingleres. De manera puntual es poden trobar peus de roure, pi blanc i pi roig, per exemple vora la costa del Cerdà.

En localitats amb poc sòl i escassa fertilitat, l'alzinar desapareix i cedeix pas a una brolla de romaní (*Rosmarino-Ericion*) amb pi blanc (*Pinus halepensis*). En aquests indrets s'hi fa el romaní (*Rosmarinus officinalis*), el bruc d'hivern (*Erica multiflora*) i el llentiscle (*Pistacea lentiscus*), entre altres mates. Se'n troben bons exemples vora el barri de Sant Pau i als Terrissos vermells.

La fauna de la contrada és força cosmopolita. Entre els mamífers destaca el porc senglar (*Sus scrofa*), la guineu (*Vulpes vulpes*) i l'esquirol (*Sciurus vulgaris*). L'avifauna que es veu, i se sent, amb més facilitat, es compon per la mallerenga blava (*Parus caeruleus*), la mallerenga carbonera (*Parus major*), el pinsà (*Fringilla coelebs*), el bruel (*Regulus ingicapilla*), l'ull de bou (*Troglodytes troglodytes*) i la merla (*Turdus merula*).

Evolució històrica del paisatge

La primera resta antròpica localitzada en aquest sector dels Cingles de Bertí i Gallifa fou a la tomba calcolítica de l'Ollic (2200-1800 aC), al pla de la Garga (Centelles). Els primers pobladors, incipients agricultors, ramaders i recol·lectors, cercaven al pla un lloc on desenvolupar els seus primitius conreus. Degueren efectuar la primera tala d'arbres de la contrada, primera alteració de consideració sobre el paisatge, tot i que força reduïda espacialment. La manca d'adobs per al conreu degué obligar-los a canviar la ubicació amb freqüència degut a l'exhauriment dels sòls, fet que generaria tot un seguit de fàcies amb un cicle d'uns 10 anys entre el bosc, els conreus, els erms i els matollars.

A l'edat del Bronze (1800-650 aC), les tècniques agrícoles i ramaderes es depuraren i l'estabilitat de l'ésser humà al territori passà a ser una constant a l'edat del Ferro (650-50 aC) amb els ibers. La població d'aquest període tampoc fou gaire nombrosa, malgrat trobar-se en un important indret de pas cap a la Plana de Vic, ocupada pels ausetans. L'únic jaciment localitzat és el sepulcre megalític Duc, al sud de la Garga (Centelles). Per tant, tot i que les tècniques agràries i la capacitat per modificar el seu entorn va créixer exponencialment amb l'aparició dels metalls, aquest paisatge no degué sofrir excessius canvis respecte al Neolític. Potser un canvi d'ubicació dels conreus existents del NW de l'actual Sant Pau, que es traslladarien al sud d'aquest mateix indret. Els romans no semblarien haver-se instal·lat a l'indret, tot i el pas de la via romana que comunicava Ausa i Barcino pel Congost. Tampoc es tenen senyals dels seus successors, els visigots (410-715), tot i la vitalitat

Figura 6.10 El castell de Sant Martí. Les primeres notícies es remunten a l'any 898.

Figura 6.11 El mas Cerdà de la Garga, sobre un replà d'erosió a la capçalera del Congost, data del segle XIV. Fou també la casa natal d'Ildefons Cerdà (1815).

de la veïna Vic que es convertí en seu de bisbat amb el cristianisme. El paisatge continuà amb la tònica general dels ibers però es produí una dispersió de la població al territori en detriment de l'agrupament entorn viles constituïdes. La ramaderia cobrà importància, així com les vies ramaderes. En general es produí un augment de la ruralització del paisatge, tot i que la feblesa d'efectius no degué significar canvis gaire importants per al conjunt, eminentment natural.

L'arribada dels musulmans degué significar en general un trastorn per l'organització d'aquestes terres, però no es disposa de cap notícia que aporti llum sobre la seva estada. Amb gairebé tota seguretat no establiren cap punt fort, sistema d'ocupació emprat pels musulmans, tot i que utilitzaren força la via de comunicació oberta pel Congost en les seves anades cap el nord.

La conquesta carolíngia penetrà al Bertí seguint el curs del Ter, per saltar al Congost a través del Gurri. El 826 s'erigí el proper castell de Tona, porta d'entrada al Bertí, any en que Aissó es revoltà atacant els territoris propers. La revolta finalment fracassà però deixà la contrada devastada i una inseguretat que es perllongà unes dècades. El Bertí osonenc continuà essent poc poblat i el seu paisatge força natural.

Guifré II (897-911) aconseguí reorganitzar el territori amb la construcció del veí castell de Sant Esteve o de Centelles, consolidant definitivament la zona Borrell II (947-993) amb el castell de Bertí. El castell de Centelles (898), prop del límit de la unitat, fou un important baluard a l'època de la repoblació. Les edificacions (1464-1466) constitueixen un dels

exemples més importants de fortificació medieval i moderna del nostre país.

A partir d'aquest moment apareixeran documentats una sèrie d'indrets: Centelles (898), Sant Pau de Gèmenes (la Garga), Valldaneu (Sant Martí de Centelles). Altres indrets anteriors a l'any 1000 són Bolones, Vallarnera i amb emplaçament més dubtós la Mambra, Ninfrid i el vil·lar d'Elies. A partir de la fi del segle X l'augment de població a la veïna Centelles causà l'aparició de noves parròquies, nascudes del fraccionament de la primitiva Santa Coloma. Una serà la de Sant Pere de Valldaneu (1007, *Valle Danielis*), altre, Sant Martí de Centelles (1031) i una tercera Sant Miquel Sesperxes (1154, *Perticis*).

Amb la vitalitat de les noves parròquies s'anaren aixecant edificis religiosos i les esglésies parroquials, elements del paisatge que determinaren els punts del territori on l'ocupació antròpica seria més important. Al segle XI s'aixecà Santa Maria de Vilarestau; al segle XII Sant Pau de Gèmenes, Sant Pere de Valldaneu i Sant Miquel de Sesperxes. La contrada també es va omplir de masies, com les del Fabregar i la Rovira (XIII), o la de l'Abella, que després donà lloc al cap del nucli urbà de Sant Martí de Centelles.

De la toponímia es dedueix que s'emprava el sistema d'aprisió i que la vall del Congost era conreada amb cereals i vinyes que se situarien altitudinalment per sobre dels anteriors conreus. Fora d'una franja a banda i banda del Congost i algun afluent, el bosc dominava la resta del paisatge. El bestiar també era molt important. Es coneix l'existència d'un parell de molins al sud de la unitat i de tres més al nord, així com

un trull o premsa de vi. L'aparició de l'Abella significà el fet antròpic més important a la unitat tot i tractar-se d'un petit nucli urbà.

La població dels Cingles de Bertí experimentà totes les vicissituds de les guerres catalanes, ja que en elles s'hi va veure fortament implicat el veí castell de Sant Martí (guerres dels Remences, dels Segadors, de Successió, del Francès, carlines, etc...). Al segle XIV la contrada no es va deslliurar de les freqüents epidèmies de pesta lligades a importants fams, minvant la població en un cercle viciós que empobrí tot el Principat i al que s'hi afegiren les freqüents guerres i saquejos. Són anys en que l'anropització del territori no va avançar, la ruralitat segueix imperant i boscos i cingles segueixen essent els elements dominats del paisatge.

Al segle XV aparegueren els primers fogatges: el 1497 Sant Martí de Centelles disposava de 25 famílies (112 hab.), nombre que es va mantenir quasi invariable fins el 1515, a les que cal afegir algun efectiu provinent del pla de la Garga. El 1553 hi consten 34 famílies (153 hab.) i al costat de l'Abella, originàriament masia de la parròquia de Valldaneu, s'hi instal·laren molins drapers i fariners i un hostel (1516) lligat al camí ral. Les antigues masies del Fabregar i de la Rovira foren renovades en un moment de revifalla econòmica.

Figura 6.12 El Pont de l'Abella.

Al llarg del segle XVII i principis del XVIII la població s'estabilitzà entorn dels 275 habitants, tot i que entre el 1688 i el 1690 s'inicià a la veïna Centelles la revolta dels Barretines pel malestar dels pagesos de la contrada davant una devastadora plaga de llagostes, el perllongat allotjament de tropes i el pagament de censos. A continuació, la guerra

Figura 6.13 Mas aïllat a Centelles.

de Successió (1705-1714) també va impedir l'augment demogràfic i econòmic que semblava albirar-se.

D'aquests 275 habitants, el nucli de l'Abella en tenia 63, fet que dona idea de la forta dispersió de la població sobre la contrada; els masos absorbien la major part dels efectius. La població es multiplicà i la pressió sobre el territori cresqué considerablement, els conreus prengueren força extensió i la vinya ascendí altitudinalment guanyant espai mitjançant feixes. Possiblement desapareixerien tots els boscos a cotes baixes, sols quedarien els situats per sobre de les cingleres tot i que la ramaderia degué canviar substancialment la flora del sotabosc. Les aigües del Congost es veieren obligades a donar la seva energia hidràulica als molins drapers i fariners. La vall del Congost entrà en una etapa d'antropització que ja no tindrà marxa enrere, el primer pas és la forta ruralització del paisatge de la vall del Congost.

A finals del segle XVIII la població ja depassava els 400 habitants, el 1725 és construït el mas del Castellar de Dalt i el 1740 el pont de l'Abella. Per primera vegada es superen els 500 habitants, tot iniciar-se el segle amb la guerra napoleònica, posant de manifest la forta incidència del poblament disseminat i de la importància dels masos com a sistema de poblament i explotació. A partir d'aquí s'inicià una davallada fins arribar als 448 habitants el 1900. La manca d'indústria i l'empobriment del món agrari motivà una emigració de la població cap a la Plana de Vic o fins i tot a la ciutat de Barcelona. El camp s'abandonà, alguns masos s'enrunaren i els erms guanyaren terrenys preparant-los per l'arribada del bosc. La població no aconseguí refer-se de nou fins la guerra civil, passada la qual seguí augmentant, especialment a la dècada dels 60 gràcies a la immigració, arribant avui al seu màxim històric.

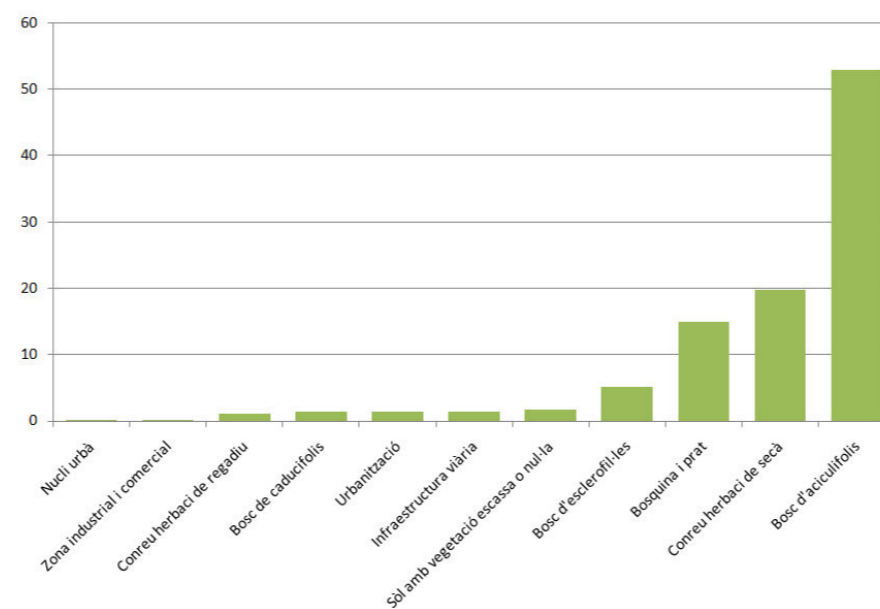
Paisatge actual i les seves dinàmiques

Aquest sector de la unitat que pertany a les Comarques Centrals només ocupa el 19% de la superfície total del paisatge que s'estén per la Regió Metropolitana de Barcelona. Correspon a la zona dels cingles de Bertí, i es caracteritza per la dominància de la vegetació.

Els elements naturals presenten un relleu amb materials de tons vermellors i grisosos segons siguin gresos o calcàries sobre el que creixen les pinedes, boscos majoritaris (53%) i matollars (15%) molts dels quals són conseqüència dels incendis. Destaquen també alguns alzinars, més abundants que els boscos de caducifolis, localitzats a les zones més obagues i humides. A la resta de la unitat ubicada a la Regió Metropolitana de Barcelona l'ocupació de la vegetació és més elevada amb una proporció superior de matollars i d'alzinars.

La ocupació humana de la unitat està distribuïda en dues zones ben diferenciades. Per una banda la zona de replans entre cingles, que presenta un poblament dispers i fonamentalment dedicat a activitats del sector primari com la ramaderia i l'agricultura. Amb una presència limitada per l'orografia del terreny, aquest sector encara gira a l'entorn de masies envoltades de camps conreats i clapes boscoses també aprofitades per activitats ramaderes. En aquest sector de la unitat els cultius ocupen un aclaparador 20,86% del territori, ja que les zones de replans permeten el cultiu de secà. També hi ha algunes zones de cultiu de regadiu, d'horta principalment, en els sectors inferiors.

Aquesta situació genera un hàbitat dispers que contrasta amb la concentració de la vall del Congost, l'altra zona d'ocupació. En aquesta es concentren tot un seguit de polígons industrials i de serveis al fons

Gràfica 6.1 Grans usos i cobertes del sòl. Font: elaboració pròpia a partir de la cartografia d'usos i cobertes del sòl de l'ICGC.

de vall del riu Congost molt densament poblat i amb molt dinamisme d'activitats secundàries i terciàries, gràcies a la seva ubicació en una via de comunicació de gran importància que uneix el Vallès oriental amb la Plana de Vic i que comprèn carreteres, una autovia i la línia ferroviària. També un sender de gran recorregut, el GR-5, discorre per la unitat tot resseguint la vall. Això lliga l'excursionisme amb una via tradicional que, en el passat, era controlada per castells, com una via important de comerç.

El sector agropecuari, motor econòmic en temps passats, resulta ara molt secundari. El sector primari, com a la majoria d'unitats de les Comarques Centrals, apunta un futur incert que pot trobar en activitats complementàries certa viabilitat. En aquest sentit la complexitat i bellesa dels paisatges d'aquesta unitat i la facilitat d'accés, poden afavorir el desenvolupament del turisme rural.

El nucli habitat més important de la unitat és l'Abella, creat entorn del camí ral i el mas i els molins de l'Abella, que eren propietat del monestir de l'Estany i ja existien el 1242. Al 1516 s'hi instal·là un hostel, d'on sorgiren progressivament habitatges que avui en dia conformen un reduït nucli antic al llarg de l'antic camí ral, que correspondria als actuals carrers de Sant Jaume, nou i plaça de l'Abella.

Encaixonat a la vall entre el Congost i la línia de ferrocarril Barcelona-Puigcerdà, els habitatges remunten cap aquesta esglaonant-se les teulades a dues i quatre aigües i les façanes revocades i tractades amb colors clars. El marge constituït pel riu Congost és reforçat pel pas de la C-17. L'altre marge tradicional, la via del ferrocarril, ha estat depassada per les noves extensions urbanes de l'antic nucli de l'Abella que s'estenen pels entorns de la capella de la Mare de Déu dels Àngels i del mas Oller.

Figura 6.14 Urbanització inacabada de l'Oller.

Expressió artística del paisatge

Tot i la seva poca extensió territorial, les característiques del paisatge abrupte i solitari han donat lloc a diverses manifestacions artístiques destacables en el camp de la literatura. D'antuvi, culturalment hom associa habitualment la zona amb *Els sots feréstecs* l'important obra de Raimón Caselles del 1901, considerada la primera novel·la modernista. Si bé Caselles situa els fets a la part de Montmany, per sota el límit de la unitat, el simbolisme que l'autor atorga al paisatge presidit pels cingles de Bertí, fan que tot el sector esdevingui identificable amb la novel·la. El paisatge és descrit a l'obra segons els estats d'ànim de l'idealista i turmentat Mossèn Llàtzer. Així és la seva primera impressió davant la visió «dels espadats altívols i dels boscos misteriosos»:

«Que hermós que és tot això, enmig de la seva feresa! -exclamava contemplant, a mà dreta l'alterosa cinglera de Bertí, que s'alçava damunt seu com una muralla immensa, feta al principi dels sigles per braços de gegants» (Caselles, 1901).

Més endavant, quan els fracassos amb els habitants dels sots i les maleses d'aiguats i tempestes, van minant l'ànim del benintencionat mossèn, llavors el paisatge és narrat amb cruïsa:

«Quan mossèn Llàtzer va ser al defora i va alçar el cap envers el cercol de turons i cingles que el tenien enrotllat pertot arreu, va sentir al cor un gust de fel i vinagre, com no l'havia sentit mai, ni en les hores de major dolor. Amb aquell sol esgrogueït que il·luminava la terra amb claror tremolenca i llagrimosa com la d'un flam de funeral, els sots semblaven el reialme de l'eterna quietud al darrer dia del món. Arreu surava un silenci de sepulcre que deixava el cor glaçat. El gebre entumia la frisor de les arbredes, la gelada aturava el pas dels reguerols. No s'oïa ni un respir ni una alenada, ni un crit de bèstia, ni un xiu-xiu d'oreig... Tot callava com si la vida s'hagués parat, com si les coses del cel i de la terra estessin a punt d'esvanir-se per sempre més» (Caselles, 1901).

Més sovint però, els poemes dedicats a les contradetes de la unitat són enaltidors del paisatge i prenen una simbologia alegre i plena d'identitat com en el versos de Josep Carner i Ribalta dins la seva obra *L'alegre vianant. Geopoemes*:

«En aquest alt planell on bronz el vent
arran de cingle, avui, hi ha hagut ballades.
Un estol magne de jovent
— amb sengles estimades—

hi ha fet sardana ampla amb cor fervent,
tenses mans enllaçades.
La veu pairal dalt de Bertí
damunt l'aplec s'ha fet oir:

Aquesta terra tan xopa de dolceses,
vibrant d'idealisme i d'esperit,
l'ànima té ferma com el granit!
Clama el jovent dalt les roques enceses:
— Si mansa canta l'aigua del Congost
i són sentimentals nostres ballades,
l'estol de mans alçades
és de la pàtria la inflexible host
contra l'embat del fat i de les ponentades!»
(Carner, 1969)

L'impacte visual dels cingles de Bertí domina també a les unitats veïnes. Carles Sindreu, en una cançó dedicada a l'Ametlla del Vallès, evoca les terres planes situades als peus de la gran cinglera, remarcant:

«Sota els cingles de Bertí
el Vallès obre les ales.
I tot baixant canto sol
de cara a la gran pineda

Figura 6.15 Cingles de Bertí de F. Puigcarbó.

i bec l'aigua pura i freda
en el clot d'un bassiol
perquè sols en l'aigua clara
hi trobo el regust pregon
d'una terra que és, encara,
la més bonica del món.
Sota els cingles de Bertí
el Vallès obre les ales»
(Sindreu, 1960)

El mateix autor, Carles Sindreu, va dedicar un breu recull de poemes el 1924 als diferents elements del paisatge de Bertí, inspirats en el bategar de la natura que, encara s'hi manté:

«Flabiol de la nit
Aire lleu que furga i que somica
I aquest calfred de l'herba que ha sentit
La llum titil·lejant d'una música
Despenjada de dalt de l'infinit
Flabiol Tremolor dins la nit
Cant poruc
Llum d'estel dins la jaça del bruc.
El cingle
Vet aquí la roca crua
Pa d'argent Sota el cel llis
Un avet L'ombra s'afua
Dalt a baix del gran abís.
La guilla
La guilla avança reposat el pas
Sobre l'herbei encar flairant a goja
La visió de sa cua n'ha romàs
I l'he vist fondre's dins la terra roja.
El clavell de pastor
El clavell de pastor
No fa olor
Flaireu-lo amb arrel
Allà dalt de la serra
És tot ple de sentor de la terra
De l'aigua i del cel
El clavell de pastor
És esquerp com l'amor».
(Sindreu, 1975)

Figura 6.16 Cingles de Bertí de Antonio Blanco Grané.

Valors en el paisatge

L'espai d'interès natural dels Cingles de Bertí és el principal **valor natural** d'aquest paisatge i està situat als termes municipals de Sant Martí de Centelles, Sant Quirze Safaja i ja fora de la unitat a Sant Feliu de Codines, el Figaro-Montmany, Sant Feliu de Codines, l'Ametlla del Vallès, Tagamanent i Bigues i Riells. Es tracta d'un espai de gran interès geològic, on s'observa la presència de diversos hàbitats d'interès comunitari. Les cingleres, segurament un dels trets més característics d'aquest espai, són hàbitats clau per a diverses espècies animals i vegetals. Destaquen especialment l'àliga cuabarrada (*Hieratus fasciatus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*) i el duc (*Bubo bubo*), totes elles incloses a l'annex I de la directiva Aus.

Com s'ha exposat en apartats anteriors, el paisatge de la unitat Cingles de Bertí i Gallifa manté un caràcter eminentment forestal. L'explotació dels boscos per a llenya i altres productes com bolets podrien constituir una mostra del **valor productiu** d'aquests paisatges.

D'altra banda, també cal destacar el potencial agrícola d'algunes zones de la unitat. El cas paradigmàtic és la vall de Riells (al sector de la Regió Metropolitana de Barcelona, on s'hi desenvolupa una activitat agrícola de regadiu important.

La llarga història d'aquest paisatge ha deixat un ric patrimoni de **valor històric**: masos dels segles XVI-XVIII, edificis neoclàssics, i sobretot, amb l'arribada del ferrocarril, les torres modernistes i noucentistes de la burgesia catalana que va escollir la zona com a lloc d'estiueig a principis del segle XX, gràcies a la proximitat amb la ciutat de Barcelona.

A la porció emparada per l'espai PEIN Cingles de Bertí són de gran **valor estètic** les vistes des dels cingles i els penya-segats, que han inspirat diverses obres literàries. Així són notables algunes cites de l'obra de Ramon Caselles, *Els sots feréstecs*, que descriuen ara i adés els punts de més vàlua escènica de l'indret

En referència als valors **simbòlics i identitaris**, la unitat és molt rica en llegendes i rondalles referides a elements del seu relleu. Hi ha nombroses llegendes a l'entorn del paratge de Sant Miquel del Fai i de Vall-de-ros, als peus dels Cingles de Bertí (Riells), que han estat recollides en diverses publicacions editades en les darreres dècades del s. XX.

El llibre *La Vall del Tenes. Natura, passat i present d'un racó del Vallès* (1995), escrit per Jaume Dantí, Lluís Galobart i Joan Ruiz i Calonja recull les principals, algunes de les quals es descriuen a continuació:

1. Sobre el monestir primitiu de Sant Miquel del Fai. Un bou que pasturava per l'indret va trobar una imatge de Sant Miquel tota daurada excepte la cama per on el bou la va agafar, que va quedar de color negre. Aquest va ser l'origen del monestir. La seva destrucció s'explica pel comportament de les monges que hi habitaven, que van tenir la temptació d'acollir i obsequiar un aplec de cavallers que els portaven menjar i begudes. Segons conta la llegenda, la vetllada va acabar en disbauxa i, llavors, la muntanya esclatà amb gran devesall d'aigua, les cascades es desbordaren i s'endugueren tot el monestir, i van deixar únicament com a memòria, a mig aire de la muntanya, una escala de pedra i la fusta que havia aguantat els clemàstecs.

2. Les encantades surten del seu gorg al capvespre, es banyen als estanys i juguen per les coves. Quan renten bugada, els cops de picador se senten des del poble de Riells, juntament amb crits i rialles. Si la nit està ennuvolada, les encantades s'enlairen fent sardana cap als núvols i els desfan. Les dones de Riells surten a les finestres per si les veuen i quan tenen un fill que està malalt els el mostren i es guareix.

3. El salt de la Núvia. Una pagesa sense fills del mas dels Olivers acull una dona pobra. A la cambra on l'atén es fa un resplendor i la dona li diu que tindrà allò que volia. La pagesa promet a la Mare de Déu de Puiggraciós que la filla que tindrà serà per a ella. La nena creix trista, cantant sempre la cançó de la mare i, de més gran, no fa cas de cap pretendent. En un aplec, però, el fill d'un comte se n'enamora i es prometen. Pujant a Puiggraciós a casar-se, les dues comitives es troben en un revolt. El corser de la núvia fa un bot, es gira i es llança costa avall. Des del sot de Sant Bartomeu i de la riera de Bigues, la gent ho mira espordida. En arribar davant d'un torrent, gairebé a l'indret de l'església de Bigues, el cavall es llança daltabaix de la timba. Al fons del torrent no s'hi va trobar res. Només queden les petjades del cavall al lloc anomenat d'aleshores ençà el salt de la Núvia.

Una altra rondalla és la del Fort Farell, que fa referència a un gegant nascut a Caldes de Montbui (població al nord de la qual s'alça la muntanya del Farell). El Fort Farell era un pagès de gran alçada que per caminar feia servir un pi a tall de bastó, motiu pel qual també se'l coneix com a Gegant del Pi.

Figura 6.17. Cartell de l'EIN Cingles de Bertí.

Figura 6.18. Castell de Sant Martí de Centelles i cal Viladevall.

Figura 6.19. Sant Miquel de Sesperxes a Sant Martí de Centelles.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

A la zona septentrional d'aquesta unitat, dins la comarca d'Osona, s'hi arriba per la carretera C-17 (veure mapa 6.2), en el tram del Figaró a Centelles (a la zona baixa) i per la C-1413, de Sant Feliu de Codines a Centelles (per la part alta). Diverses pistes amb accés motoritzat tenen recorregut per la unitat per la zona de Sant Miquel Sesperxes i el pla de la Garga.

Els boscos, conreus i espadats de la unitat compten amb alguns senders que permeten recórrer la unitat i gaudir de grans vistes panoràmiques. El GR-5, o sender dels Miradors, passa per aquest sector pel coll de la Pedra Dreta, Valldaneu, l'Abella i Aiguafreda. Altres circuits locals són: el camí de la Costa i el Cerdà, que s'inicia a Centelles i passa pel Pujol i la Serra, el Cerdà i Can Castellar; el de Sant Martí de Centelles pels Cingles de Bertí i Valldaneu; i el passeig patrimonial per l'Abella.

Els miradors, dins o a prop del límit d'aquesta part nord de la unitat, són el Fabregar, el castell de Sant Martí de Centelles, el grau de la Trona (mirador 56, veure mapa 6.2), prop del Puigfred, i el Grony del morro de les Avellanedes. Davant de Can Tresquarts, al pla de la Garga, hi ha un magnífic mirador penjant sobre el grau de Tresquarts. Des d'aquests indrets s'albiren panoràmiques de la mateixa unitat, la Vall del Congost, el Tagamanent i el Pla de la Calma, i més al nord de la Plana de Vic i els relleus del Cabrerès.

Figura 6.20. Mirador a Centelles.

Avaluació del paisatge

-Debilitats:

-La unitat, en l'àmbit de les Comarques Centrals, s'estructura al llarg de la part més enclotada del riu Congost. Deixant de banda el sector muntanyós i encinglerat, el sector riberenc al Congost es troba farcit de construccions, xarxes viàries i infraestructures en un espai molt petit i inestable. Aquesta densitat tan elevada d'edificacions fa que els espais oberts siguin escassos.

- El progressiu abandonament de l'agricultura i la silvicultura en determinades àrees provoca que es descuidi el manteniment del patrimoni arquitectònic rural (masies, etc.), i que augmenti el risc d'incendi forestal d'alguns sectors.

-Les construccions aïllades en sòl no urbanitzable, vinculades a l'activitat agrària o als serveis, com ara moderns coberts de maquinària, granges, naus, fàbriques, etc. pel fet de no prendre com a model l'escala, la forma i el color dels volums de l'arquitectura vernacular del lloc pertorben l'harmonia visual del paisatge. Tot i que aquestes construccions ajuden a mantenir l'activitat agrícola, algunes provoquen uns impactes visuals en entorns d'alta qualitat paisatgística.

- Per altra banda, hi ha masos i casetes de camp que s'han abandonat i presenten un aspecte degradat.

- La dificultat de gestionar els espais inclosos en el Pla d'espais d'interès natural (PEIN) pot comportar el deteriorament dels valors pels quals es va protegir la zona.

Figura 6.21. Sant Martí de Centelles amb els cingles de rerefons.

-Amenaces:

-Els vessants costeruts dels Cingles de Bertí es troben entapissats de boscos d'alzines i pi blanc. En aquest sentit, el risc d'incendi forestal és elevat.

- La proximitat a les zones residencials del Vallès Oriental i Occidental, així com la relativa proximitat a Barcelona i la presència d'elements d'interès turístic, pot comportar un ús abusiu i poc respectuós del territori, amb impactes ambientals i paisatgístics que a la llarga poden ser importants.

- Degradació d'elements patrimonials d'interès que, per la seva dispersió en el territori, fan difícils les tasques de conservació (esglésies romàniques, masos, restes arqueològiques...).

-Fortaleses:

-La unitat es defineix i pren nom de les grans cingleres que la vertebraven. Aquests penya-segats són de gran contrast visual amb les properes zones de plana i bosc, i tenen una notable vàlua estètica.

-Els Cingles de Bertí gaudeixen d'una llarga tradició excursionista i escaladora, que es relliga amb la tradició turística i de descans de les poblacions properes a la unitat.

- La difícil orografia de bona part de la unitat ha permès el manteniment del caràcter que presenta actualment el paisatge d'aquesta unitat (bàsicament forestal i encinglerat), limitant l'aparició de nous desenvolupament urbanístics.

- Indret cantat per poetes i escrit per literats, que n'incrementa el simbolisme.

-Oportunitats:

-Els valors estètics de la unitat augmenten de manera notable si s'aprecien des de la part culminar dels espadats. Caldria donar a conèixer les rutes que travessen els cingles per la banda del pla de la Garga i el de santa Magdalena, així com les rutes que uneixen la part inferior amb la superior dels cingles. No es tracta únicament de donar a conèixer la vàlua estètica de les cingleres, sinó també la vàlua estètica que es pot copsar des de les cingleres.

- El passat vitivinícola d'aquest paisatge. Durant el segle XIX, i fins l'arribada de la fil·loxera, la contrada va ser conreada amb vinyes. Seria prou interessant divulgar el canvi de conreus i cobertes del sòl esdevingut, tot vinculant aquests canvis tan didàctics al coneixement i l'estima del paisatge.

- Exponent de paisatge tranquil de muntanya mediterrània.

- Existència de la pràctica de l'excursionisme, la bicicleta de muntanya, així com noves modalitats respectuoses amb el paisatge associades al turisme esportiu i de natura. Aquesta és una modalitat de les activitats de lleure que incideixen positivament en el manteniment de la xarxa de senders i camins i que, a la vegada, són la forma d'aproximació al paisatge respectuosament.

- Existència de nombrosos miradors paisatgístics associats a l'extensa trama de senders i a peu de carretera.

-Seria molt interessant promocionar, encara més, l'obra de Ramon Casellas fora de la unitat, de tal manera que l'obra *els sots feréstecs* fos motiu d'atracció de visitants i esdevingué un vincle real i efectiu amb el paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística i proposta de mesures i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) i la proposta de mesures (criteris) i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Centrals continguts en els capítols 11 i 12 de la present memòria (volum 1). Els poders públics i privats, així com els agents socials i la societat en general, han de vetllar pel compliment d'aquests objectius de qualitat paisatgística. El llistat de mesures (criteris) i accions són una proposta per assolir els OQP.

Objectius de qualitat paisatgística

- 6.1 Un paisatge de cingles i espadats ben conservats, especialment a la zona est, amb materials calcaris i margosos, que es posen de manifest per una sèrie esglaonada de tossals, amb parets verticals i un replà central (pla de la Garga).
- 6.2 Un paisatge forestal ben constituït per alzinars, rouredes, pinedes i boixedes. Destaca la zona d'alzinars al voltant de Sant Martí de Centelles.
- 6.3 Un paisatge agrari productiu a la zones dels replans, destacant el mas del Cerdà de la Garga.
- 6.4 Un eix viari de comunicacions entre les comarques del Vallès oriental i d'Osona, ben integrat en el lloc.
- 6.5 Un patrimoni històric i arquitectònic centrat en les torres d'estiueig, especialment a la rodalia de Sant Martí de Centelles, restaurat i valorat per la població.
- 6.6 Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del Cingles de Bertí i Gallifa, un espai freqüentat des de ben antic per excursionistes i escaladors.

CRITERIS I ACCIONS

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- 6.1 Preservar els elements geomorfològics dels cingles de Bertí i Gallifa, així com el turó de Puiggraciós (fora de l'àmbit), visibles des de llargues distàncies com a singularitats estètiques i simbòliques d'especial rellevància. Els contrastos establerts entre els cingles i la vegetació immediata, amb espadats verticals, salts d'aigua i les diverses tonalitats de la roca nua, constitueixen un altre important valor estètic que cal preservar. En aquest sentit, cal realitzar estudis de visibilitat des d'aquests espais i la seva vinculació amb les principals zones de cingleres i fons escènics rellevants dels Cingles de Bertí i Gallifa, com a recurs de control i definició dels àmbits visuals a protegir.
- 6.2 Protegir la silueta dels Cingles lliure de construccions i elements mal integrats que puguin interferir amb les visuals d'aquest relleu.
- 6.3 Vetllar per la preservació dels cultius als replans.
- 6.4 Mantenir els boscos d'alzinars i caducifolis localitzats a les zones obagues i més humides.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- 6.5 Estudiar la viabilitat econòmica de les explotacions agropecuàries de la unitat, per tal de mantenir el poblament dispers que es dedica a activitats del sector primari com la ramaderia i l'agricultura.
- 6.6 Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, cal impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc.
- 6.7 Promoure l'elaboració d'un pla de foment i manteniment dels escassos espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic agroforestal es troba més degradat i reduït.
- 6.8 Els assentaments dispersos de població, constituïts per masies i petits vilars aïllats, han estat històricament els elements d'articulació d'un territori optimitzat en el seu aprofitament dels recursos forestals i agrícoles. Les pastures i els conreus en aquests espais encara posseeixen valors productius vinculats cada vegada més al turisme rural com a nova activitat. Cal potenciar el manteniment de l'activitat agrícola i ramadera existent, amb la consolidació i foment del turisme rural com a activitat paral·lela.
- 6.9 Regular i integrar en el paisatge els polígons industrials i de serveis i les instal·lacions o equipaments destinats a usos esportius, d'oci, restauració, etc situats a la part més dinàmica de la unitat, la vall del riu Congost.
- 6.10 Gestionar l'antiga zona d'estiueig al barri Oller de Sant Martí de Centelles, procurant que les torres amb valor arquitectònic no es malmetin i possibilitar el seu ús per altres activitats.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- 6.11 Evitar la degradació de la urbanització de l'Oller, redefinir la seva extensió així com procurar el manteniment de l'estructura viària interna.
- 6.12 Garantir que el disseny de nous traçats d'infraestructures viàries que creuin la unitat de paisatge dels Cingles de Bertí i Gallifa i en concret els eixos de comunicació de la vall del Congost, pel seu caràcter de paisatge de muntanya, tingui la màxima integració paisatgística amb l'entorn, tot evitant els elements de protecció i seguretat disruptius (tanca metàl·lica, disseny urbà o de via ràpida, etc.).
- 6.13 Mantenir i promoure la tradició excursionista propiciant l'ús i bon estat de la xarxa d'itineraris, com el GR-5 o sender dels Miradors, i les pistes amb accés motoritzat autoritzat per la zona de Sant Miquel de Sesperxes i el pla de la Garga. En aquest pla destaca el mirador de la Trona. Caldria tenir en compte la incorporació del conjunt d'itineraris al Pla territorial parcial de les Comarques Centrals, en futures revisions.

Mapa

Mapa

